

Belangstelling vergeleken:

een actuele plaatsbepaling van de Nederlandse volkskunde*

Paul Post

---

1 Opening

1-1 *Gould over de 'Dinomanie'*

In deze bijdrage zou ik in vergelijkingen willen spreken. Allereerst zou ik voor een actuele plaatsbepaling van de Nederlandse volkskunde als vergelijkingspunt de dinomanie, dat fascinerende voorbeeld van moderne massacultuur willen aanhalen. De paleontoloog Stephen Jay Gould wijdde een essay aan dit fenomeen.¹ Gould ziet zich zich geplaatst voor een ontwikkeling die ik voor een belangrijk deel mutatis mutandis ook voor de Nederlandse volkskunde van toepassing acht. Minder heftig, in het oog springend en plotseling, maar misschien wel dieper en van langere duur. De dinomanie prikkelt Gould tot een plaatsbepaling van zijn vak. Als wetenschapper wordt hij geconfronteerd met het feit dat 'zijn thema's' volop in de brede belangstelling staan; het publiek, de media staan plotseling op de stoep van de paleontoloog, en ook de wetenschappelijke discipline lijkt in de belangstelling te staan.

Gould telt zijn zegeningen echter voorzichtig. Het is niet zondermeer zó dat beide interesses causaal met elkaar verbonden zijn in de zin dat de wetenschappelijke voortgang en werkzaamheden de publieke belangstelling tot gevolg hebben gehad. Er is veeleer sprake van een omgekeerde beweging waarbij op de achtergrond de commercie de hoofdrol in het dynamische massaculturele krachtenveld lijkt te spelen.

De hoofdvraag in het essay betreft de reactie van de wetenschapper. Hoe moet je als paleontoloog nu omgaan met een brede, zelfs massale belangstelling voor je onderwerp? In natuurhistorische musea waar veel van Goulds collegae werkzaam zijn, haakt men soms met het oog op inkomsten (lees: bezoekers en museumwinkelomzet) gretig in op de trend en haalt de zolders leeg en stapelt dinokaak op dinowervel. Sommigen van Goulds collegae laten hun agenda's voor een belangrijk deel door de trend bepalen: onvermoeibaar staan ze journalisten te woord en putten zich uit in populair-wetenschappelijke boekjes, of verbinden hun namen aan de redactie van kleurrijke fotocahiers. Weer andere collegae van Gould nemen een kritisch standpunt in: hoofdschuddend over zoveel paleontologisch onbegrip geven ze tot in het kleinste detail aan hoe onverantwoord met wetenschappelijke data wordt omgegaan.

Goulds reactie is er een van uiterste terughoudendheid. Allereerst relativeert hij en sluit aan bij een al oudere trend in de paleontologie: die van de historiografische belangstelling. Hij wijst op de in fasen verlopen ontwikkeling van het vak, die laat zien hoe het vak altijd afhankelijk was van dit soort vaak modieuze interesses.

Mede op basis daarvan neemt Gould stelling en ziet het als opdracht van de wetenschapper interesses kritisch te wegen en zich zo veel als mogelijk is bij zijn zuivere, wetenschappelijke belangstelling te houden. Gould spreekt hier van een zich trachten staande te houden 'op een eiland van intacte waarden', 'het lied van de Heer te zingen in een vreemd land'. Kortom: proberen ongeschonden te blijven, niet opgeslokt te worden door de compromissen van de massacultuur. Want, suggereert Gould fijntjes, misschien gaat de massale publieke belangstelling helemaal niet primair uit naar de *Tyrannosaurus rex*, misschien zijn er andere dingen in het spel achter de coulissen van de paleontologische thematiek. Gould beziet kortom de resultaten van de rage met groot wantrouwen: wat er uiteindelijk naar voren komt is een verzwelgend compromis, kitsch, een verdwijnen van elke nuance.

Tot zover Gould.

1:2 Opzet

De contouren van de vergelijking met de volkskunde en de belangstelling voor het onderwerp van dat vak in verleden en heden moge nu opgewekt zijn. Ik acht een vergelijking op tal van punten van toepassing, zo hoop ik in de rest van mijn betoog aan te tonen.

Mijn proeve van plaatsbepaling van de huidige Nederlandse volkskunde zou ik nu willen laten aansluiten bij Gould: ik zou het vak willen plaatsen door interesses aan de orde te stellen, die te vergelijken, en dan met name oog te hebben voor het samenspel van belangstelling voor volkskunde en volkscultuur.

Daartoe zal ik zoals gezegd werken met vergelijkingen; ik verzamelde en analyseerde plaatsbepalingen uit verleden en heden, uit binnen- en buitenland, vandaaruit zoekend naar relevante coördinaten; een soort van 'ethnologie comparée'. Van die zoektocht wil ik hier kort verslag doen.

2 Twee interesses signaleerd en gewogen

2:1 Belangstelling voor de geschiedenis van de volkskunde

Allereerst de wetenschappelijke belangstelling. Ik zou daarvoor naar de belangstelling voor en vooral binnen het vak volkskunde willen kijken en op basis daarvan een sombere diagnose willen aanbieden. Het symposium en deze bundel zijn sprekende signalen. We houden ons bezig met de geschiedenis van ons vak. Wat mij betreft geen incident. Neen, deze dag zou slechts een openingszet zijn in een hoopelijk boeiend en breed over het schakbord uitwaaierend spel, waarbij steeds ook opnieuw de confrontatie wordt aangegaan met de publieke belangstelling voor het vak en de thema's.

Deze historiografische belangstelling lijkt overigens deel uit te maken van een veel breder proces. Zien we bijvoorbeeld om ons heen in volkskundig Europa, dan valt op hoe in Duitsland al enige jaren de geschiedenis van het eigen vak in de volle belangstelling staat (inmiddels is er ook sprake van een groot op het gehele Duitstalige gebied gericht bio-bibliografisch project opgezet vanuit Würzburg²); we zien hoe ook in Skandinavische landen deze lijn in opkomst is³, en hoe inmid-

dels ook Frankrijk en het Angelsaksisch taalgebied volgen met plaatsbepalingen waarin een historiografische dimensie overheerst.⁴

Wat zegt dit specifieke terrein van belangstelling nu over de plaatsbepaling van het vak? Waarvan is het een signaal? In combinatie met welke andere signalen moeten we het zien?

Een eerste antwoord, een mogelijke sombere diagnose is die van crisis, stagnatie: historiografie als zwaktebod.

Wat te denken van deze diagnose? Zijn we inderdaad bezig met onze vakgeschiedenis als bevestiging en vierende koestering van een moment van crisis en zwakte? Levert deze diagnose de eerste coördinaten voor een actuele plaatsbepaling van de Nederlandse volkskunde?

De onderliggende argumentatie zou dan kunnen zijn dat men door zich op het eigen vakverleden te richten zich kan terugtrekken van het 'front' van de wetenschap. Elke (sub)discipline heeft immers een reeks van mogelijkheden om het zoeken naar nieuwe uitdagingen, allianties en vraagstellingen uit te stellen of uit de weg te gaan. Men kan vluchten naar het abstracte metaniveau van theorie en methode, het bekende messen slijpen zonder vlees of zelfs boter. Men kan voorts toevlucht zoeken in descriptie en inventarisatie, in verzamelen en documenteren, en daarmee elke aanzet tot een vraag- of probleemstelling, tot analyse, synthese en interpretatie voortdurend uitstellen. Men kan zich ook op grote schaal gaan bezighouden met het samenstellen van herdrukken, syntheses van oud werk, bewerkingen, readers, compilaties, lexica, en handboeken. Of men kan zich niet in de laatste plaats een alibi verschaffen door de geschiedenis van het eigen vak tot studieobject te nemen. Vaak komen, zo beweren sommigen, deze elementen in combinatie voor.

Klopt deze diagnose? Manoeuvreert de Nederlandse volkskunde zich inderdaad in de luwte en wordt door het omzien naar het vakverleden een soort crisis in de Nederlandse volkskunde bevestigd? En dat terwijl de belangstelling voor volkscultuur, vooral ook voor Nederlandse volkscultuur, inclusief met name de regionale en lokale varianten ervan, in algemene zin groeiende is.

2.2 Belangstelling voor volkscultuur

Een tweede vorm van belangstelling, een publieke variant nu, is hiermee aan de orde gesteld, namelijk de brede belangstelling voor ons zogenoemd volkscultureel verleden en heden. Het samenspel van de interpretatie daarvan met die van de genoemde belangstelling voor de volkskunde lijkt mij cruciaal voor een verantwoorde plaatsbepaling van de discipline.

Hoe nu deze vorm van belangstelling te plaatsen, te waarderen en te interpreteren? Eerst zou ik willen inzetten met een sombere diagnose, enigszins in het spoor van Gould. Ook hier denk ik niet primair aan een directe samenhang met baanbrekende ontwikkelingen in volkskundig onderzoek. En ook hier moet vooral de vraag gesteld worden of het werkelijk om het thema 'volkscultuur' gaat. Er zijn immers aanwijzingen dat achter volkscultuur andere interesses schuilgaan. Bijvoorbeeld ideologiserende en compenserende vertogen over eigen regio, eigen identiteit, eigen aard, volksaard, of ook een naarstig zoeken naar houvast in een mooi verleden

waarvan men de sporen ziet of reconstrueert in bepaalde segmenten van ons cultureel heden.

Twee interesses, twee diagnoses, en daarmee ook enkele coördinaten voor een plaatsbepaling van de Nederlandse volkskunde. Zijn ze correct?

3 Vergelijkingen

Voor toetsing van de diagnoses, voor meer nauwkeurige plaatsbepalende coördinaten, en wellicht ook voor een positievere toonzetting van deze bijdrage, wil ik eerst ter vergelijking een tweetal van die vroegere plaatsbepalingen van de Nederlandse volkskunde aanhalen.

3.1 *Een rapport*

Lezend in de geschiedenis van de Nederlandse volkskunde stuitte ik op een rapport dat ik niet kende. In 1971 stelde de Koninklijke Nederlandse Akademie van Wetenschappen een zogenoemde Historisch-Wetenschappelijke Commissie in die als taak had een gefundeerd advies uit te brengen ten behoeve van het wetenschappelijk onderzoek op geschiedkundig terrein. Men richtte zich tot het veld met een zevental vragen over internationale samenwerking, over interdisciplinair werken, en over hoe en waar stimulerend met geld en menskracht gewerkt zou kunnen worden.

De commissie wendde zich ook tot de Nederlandse volkskunde. De toenmalige Volkskunde-commissie stelde daartoe weer een commissie in die bestond uit Bernet Kempers (voorzitter), Cox, Van de Poel en Voskuil (secretaris). In 1974 werd na officiële indiening het integrale rapport gepubliceerd in het tijdschrift *Volkskunde*.⁵ Het antwoord krijgt eigenlijk voornamelijk vorm via een uitgebreide plaatsbepaling van de Nederlandse volkskunde. Het brede veld van de internationale ontwikkelingen wordt gepresenteerd: van de statische etnocartografische tradities tot de contextuele, dynamische sociaal-wetenschappelijke oriëntatie van Tübingen. Het toenmalige Volkskundebureau wordt gezien als gezichtsbepalende exponent van de Nederlandse volkskunde en wordt in het rapport vervolgens in dit veld van ontwikkelingen geplaatst: een uiterst bescheiden en terughoudende plaatsing. Vooral is het ook een pragmatische en institutionele plaatsing: afhankelijkheid van middelen en personen wordt voorop gesteld, uiterst zelden laat men zich uit over inhoudelijke perspectieven, over mogelijke allianties en de (gewenste) identiteit van het vak. Voorzichtig formuleert men dat het kenmerkende van het vak een combinatie van diachronische en synchronische beschouwings- en werkwijzen lijkt te worden.⁶ Men verwoordt een zekere sympathie voor de ommeswaai ingezet vanuit Tübingen, maar haast zich er aan toe te voegen dat voor Nederland, waar de volkskunde zich concentreert op het Volkskundebureau, zo'n benadering toch niet haalbaar lijkt omdat de staf geheel uit filologen is samengesteld. Hoogstens zou men ontwikkelingen in de geschiedwetenschap en de antropologie kunnen volgen. Iets wat met meer overtuigingskracht terug zal keren in het redactionele statement van de het eerste nummer van het *Volkskundig Bulletin*.⁷

3-2 Voskuils plaatsbepaling van 1984: 'Portret van een discipline'

De tweede plaatsbepaling die ik ter vergelijking zou willen aanhalen dateert van tien jaar later: het artikel 'Geschiedenis van de volkskunde in Nederland. Portret van een discipline' dat Voskuil in een eerste versie schreef voor een Scandinavische doelgroep.⁸ Uit deze schets wil ik in dit verband enkele elementen lichten.

- Allereerst staan ook hier de twee belangstellingsvelden rond volkskunde en volkscultuur centraal: "*De geringe belangstelling van de Nederlandse overheid voor de volkskunde is een afspiegeling van de geringe interesse bij het publiek*".⁹ Onder het motto "*De geschiedenis van de Nederlandse volkskunde is armoedig en moeilijk te omlijnen*"¹⁰ volgt in de plaatsbepaling vooral toch een diachrone, gefaseerde schets van de ontwikkeling en context van die interesses.

- Daartussendoor, soms tussen de regels weggestopt, liggen theoretische en programmatische vonken onder de as te gloeien, lichten heel aarzelend enige contouren op van wat Voskuil zag als de identiteit van het vak. Maar het is, geheel in het spoor van het zojuist genoemde rapport van 1974, een bescheiden program en een uiterst terughoudende legitimatie. Voor de armoede aan theorievorming binnen de Nederlandse volkskunde schaamt Voskuil zich nauwelijks: het is voor hem een logisch en onontkoombaar gevolg van het smalle intellectuele draagvlak.

- Elke belangstelling van wetenschap en publiek voor volkscultuur en volkskunde wordt door de maatschappelijke inbedding ervan kritisch gezien. In wetenschappelijk opzicht ziet Voskuil vooral een wisselende interesse-stroom: geen vloeiende lijn, maar eerder elkaar aflossende losstaande momenten, waarbij de impulsen van buiten lijken te komen. Die verschillende opeenvolgende fasen die Voskuil schetst, herneem ik hier niet. Wel wijs ik op de voortdurende toetsende blik die wordt geworpen op de belangstelling voor volkscultuur, voor volkskundige thema's binnen en ook buiten de vakkringen. De door Voskuil gebruikte adjectieven zijn hier veelzeggend: de *typische Hollandse nuchtere inventariserende* belangstelling bij Van Berkhey, de *antiquarische* belangstelling van Westendorp, de *platonische* belangstelling in de negentiende eeuw, de *ideologische* belangstelling in de eerste helft van deze eeuw, de *tot praktisch nul gedaalde* belangstelling na de Tweede Wereldoorlog, en de *opmerkelijk toenemende* belangstelling in de jaren '80 bij een nieuwe generatie.

- Het stuk mondt uit in een actuele plaatsbepaling door de laatst genoemde belangstelling te peilen. Er kondigt zich een nieuwe ingrijpende verandering aan in het vak, ze wordt aangekondigd door de hernieuwde belangstelling voor oude thema's waarnaar sedert de jaren '30 geen vraag was: een verandering die gedragen zal worden door de generatie die opgroeide na de crisis van de jaren '30 en na de oorlog. Deze interesse bij wetenschap en publiek doet Voskuil zoals bekend de adem inhouden.

Daar dient onze actuele plaatsbepaling, nu weer bijna tien jaar verder, bij aan te sluiten. Er ligt immers spanning en een uitdaging in besloten: hield Voskuil terecht de adem in? Hoe ontwikkelde de interesse zich bij wetenschap en publiek?

Voor deze vragen wil ik eerst nog verder gaan met het verzamelen van coördinaten, en evenals het rapport van 1974 en Voskuil in 1984 de blik op het buitenland richten.

3.3 Duitsland

Allereerst, en voor de volkskunde zou ik bijna zeggen: uiteraard, Duitsland. Er zijn daar voor de actuele situatie verschillende, ook contrasterende plaatsbepalingen, immers 'de' Duitse volkskunde bestaat niet en Tübingen, Kiel, Würzburg, Göttingen, Bonn, Münster, Bayreuth, Berlijn etcetera bezitten elk een eigen volkskundig profiel. Toch zijn er beslist bouwstenen te vinden voor een meer algemene plaatsbepaling van de Duitse volkskunde. Ik noem er in dit verband kort drie. Er is bijvoorbeeld de diagnose van Brückner¹¹ die de Duitse volkskunde ziet afglijden naar de marge van de cultuurwetenschappen, en de reactie daarop van Hermann Bausinger¹², en voorts de recente discussie tussen Gerndt en Wiegelmann over volkskundige theorievorming.¹³ Deze diagnoses wijzen mijns inziens in de richting van een discipline in crisis, er lijkt sprake van ontdisciplinering, of milder en wellicht genuanceerder geformuleerd: een vak in overgang, in een fase van heroriëntatie.

Al enige tijd windt Brückner zich in zijn *Bayerische Blätter für Volkskunde* op over de neergang van de Duitse volkskunde. Wat hem vooral stoort is de gebrekige profilering van het vak: 'andere wetenschappen lopen met onze thema's weg' houdt hij zijn collegae voor, op vacante volkskunde-leerstoelen komen vaak mensen te zitten uit belendende vakgebieden, en zelfs studenten volkskunde aan sommige universiteiten weten nauwelijks nog iets van de vaktraditie. Brückners diagnose is hard en somber; hij ziet crisis en neergang. Bausinger ziet vanuit zijn emeritaat de situatie zonniger in en interpreteert de volkskundige tekenen des tijds als signalen van een open, multidisciplinair vak, een discipline die zich opnieuw positioneert.

In algemene zin zie ik voor Duitsland een vak in overgang. Hierbij speelt ongetwijfeld een rol dat Duitsland, en in mindere mate ook Oostenrijk en Zwitserland, door de sterke autonome positie van het vak daar voor een deel afgesloten was van ontwikkelingen in belendende disciplines. De eerder aangehaalde vluchtwegen van het front acht ik voor de Duitse situatie voor een deel zeker van toepassing: ik proef stagnatie, omzien naar het eigen verleden (dat in Duitsland zeker ook een therapeutische functie bezit), de spanning lijkt er in belangrijke mate verdwenen. En steeds opnieuw die anamnese van Falkenstein (1970)¹⁴: dat is toch niet het actuele volkskundige front, maar toch eerder een verwijlen op de krijgsvelden van weleer...

Tot op zekere hoogte acht ik een soortgelijke diagnose van toepassing op de Scandinavische landen. Ook daar historiografische projecten; zelfs een oproep tot een soort bezinningsperiode, een ethnologisch moratorium, gedaan door Orvar Löfgren aan de vooravond van zijn aantreden als opvolger van Bringéus in Lund.¹⁵

3.4 Schotland en Engeland

Het loont om behalve naar het oosten en noorden ook de blik naar het westen te richten en kort enige Angelsaksische plaatsbepalingen ter vergelijking aan de orde te stellen. Ik koos voor twee recente van Fenton, maar wijs zonder die hier verder te kunnen uitwerken direct ook op een plaatsbepaling van de ten onrechte wat vergeten situatie van de etnologie in de Verenigde Staten van de hand van Barbara Kirschenblatt-Gimblatt.¹⁶

Alexander Fenton, houder van de leerstoel voor Scottish Ethnology aan de universiteit van Edinburgh en ondermeer tevens directeur van de School of Scottish Studies, publiceerde onlangs een tweetal plaatsbepalingen van de volkskunde vanuit het Schotse en Engelse perspectief voor een Europees forum, achtereenvolgens in het *Österreichische Zeitschrift für Volkskunde* en in *Folklore*, het tijdschrift van de Engelse Folklore Society.¹⁷

Uit deze dubbele, nauw samenhangende, plaatsbepaling noem ik een aantal voor ons betoog relevante aspecten.

- Bij Fenton is eveneens het besef aanwezig van een grote achterstand op het terrein van theorievorming. Hij wijst naar de Duitse situatie en meent dat pas nu de tijd rijp aan het worden is om handboeken te schrijven van een hoog theoretisch gehalte zoals dat van Wiegmann, Zender en Heilfurth uit 1977.¹⁸ Dat er nu in Schotland, net zoals trouwens bij ons, concrete uitgewerkte plannen voor een volkskundig handboek of lexicon bestaan, is in de ogen van Fenton niet zozeer een teken van armoede of crisis, maar eerder een teken van kracht en rijpheid: nu is men zo ver, een signaal kortom van een belangrijke nieuwe fase van vakontwikkeling.

- Fenton biedt voorts een in fasen verdeelde ontwikkelingsschets die in grote lijnen overeenstemt met die van Voskuil, zoals ook Voskuil bij zijn schets al enkele malen naar de parallelle situatie van Engeland verwees. Alleen is de schets bij Fenton harmonieuzer, milder, en vooral ook zelfverzekerder en wervender. Er zijn nauwelijks breukvlakken. Er is geen sprake van conflicten. Ook de schets van de veranderingen in de jaren '70 en '80 is er eerder een van een toevoegen van nieuwe elementen aan een blijvend gewaardeerde oudere fase: de sociale differentiatie wordt toegevoegd aan de geografische verspreiding. In alles blijft Fenton een evolutionist en een harmoniefiguur.

- Een laatste element uit Fenton's plaatsbepaling betreft zijn visie op de huidige situatie en zijn visie op de toekomst. Die is aanmerkelijk positiever dan Voskuil. Hij ziet voor Groot-Brittannië (maar, zo weet ik van Fenton, ook voor ons land en België) een grote uitdaging en kans liggen in een grotere academische worteling van het vak vooral gekoppeld aan opleidingsmogelijkheden. De plaatsbepaling die uit zijn historiografische schets voortvloeit krijgt op het einde het karakter van een pleidooi. Als na te streven doelen ziet hij achtereenvolgens: een minder lokaal/regionaal of ook nationaal gerichte vakbeoefening, en een meer in de richting werken van een waarlijk Europese etnologie, om alle comparatieve kansen en dimensies daarvan uit te buiten; minder aandacht voor de plattelandscultuur, en het aanboren van nieuwe terreinen; een minder 'historical-descriptive' benadering, en een meer op zoek gaan naar nieuwe technieken en onderzoeksontwerpen. Eigenlijk, zo

moet ik toch constateren, grotendeels het spoor dat in Nederland zonder al te veel wijvingen vanaf de jaren '70 werd uitgezet.

4 Balans en perspectief

Na en vanuit deze vergelijkende selectie van plaatsbepalingen zie ik de volgende punten die voor ons coördinaten vormen die een proeve van Nederlandse plaatsbepaling mogelijk maken. Achtereenvolgens zal ik kort stilstaan bij: de gefaseerde ontwikkeling van het vak, vooral ook in Europees perspectief geplaatst; de aandacht daarbij voor naam en program, de institutionele/akademische positie van het vak; de reflecties over theorie, methode en thema's, reflecties die impliciet of expliciet steeds cirkelen rond de identiteit van het vak, inclusief de maatschappelijke legitimering ervan; en in samenhang met al het genoemde: reflecties over (belangstelling voor) volkscultuur.

4.1 *Vakontwikkeling*

Een van de belangrijke opgaven van historiografische verkenningen, zoals we die thematisch en diachroon uitvoerden, ligt in het scherper stellen van het beeld. De Nederlandse vakontwikkeling past in algemene zin in het algemene Europese beeld dat ik via enkele landen om ons heen schetste. Maar het beeld is nog onscherp, kent te veel witte plekken ook. Juist het invoegen van allerlei nieuw materiaal in die gefaseerde ontwikkeling zal op den duur de vrucht zijn van historiografische werkzaamheden. De synthese, het perspectief van een harmonieuze ontwikkeling of juist een van horten en stoten en breuklijnen, alsook de actuele plaatsbepaling, zijn daarvan voor een belangrijk deel afhankelijk. Verrassende contexten dienen zich nu al aan. Ik noem dan onder andere: het onderzoek naar wat ik met Ad de Jong 'de musealisering van de volkscultuur' noem, de invloed van de vele genootschappen en etnologische instituties vanaf het midden van de vorige eeuw, en de veel complexere en diepere voorgeschiedenis, dat wil zeggen: niet altijd maar als vanzelf beginnen met Van Berkhey als onze 'stamvader' (ik verwijs hier onder andere ook naar de in deze bundel opgenomen bijdragen van Frijhoff en Roodenburg). Wat me ook lezend in de geschiedenis van het vak opviel is dat al vanaf de jaren '50 en '60 in Nederland op verschillende plaatsen, bijvoorbeeld in het werk van Bernet Kempers, maar ook al eerder bij Schrijnen, een zeer moderne open 'etnologische' volkskunde wordt verwoord en uitgedragen. Achteraf denk ik wel eens dat het in Nederland eigenlijk wel meegevallen is met de genoemde gebrekkige zelfreflectie en theorievorming. Eerder ontbrak het aan een vertaling ervan in onderzoek en onderwijs; daarvoor was de leerstoel van Bernet Kempers te bijzonder en waren andere volkskundigen te zeer geïsoleerde buitenstaanders.

Over dat betrekkelijke isolement van de Nederlandse volkskunde ook nog een kort woord in deze plaatsbepaling.

4.2 *Akademische inbedding, vlag en lading*

Ik weet hoe er tot op de dag van vandaag omtrekkende bewegingen rond de term 'volkskunde' worden gemaakt. De afdeling Volkskunde van het P.J. Meertens-Insti-

tuut heeft nog altijd 'volkskunde' als vlag voor het vak. In de Engelstalige publicaties vanuit het Meertens-Instituut wordt consequent 'European ethnology' gebruikt. Maar dat zegt weinig over de feitelijke receptie, ook binnen het PJMI, van de term 'volkskunde'. Ik wijs, behalve op de met regelmaat opkomende discussie over de naam van het *Volkskundig Bulletin*, vooral op de dagelijkse presentatie van individuele medewerkers naar buiten toe, bij congressen of in de korte curricula vitae in bundels. Als we daar op afgaan, dan zijn er in Nederland eigenlijk nauwelijks volkskundigen. Immers zelden of nooit presenteert men zich als volkskundige. Men spreekt van 'cultuurwetenschaper', 'historicus', 'musicoloog', etc.; of soms maakt men nuancerende en creatieve omwegen: 'x is als historicus [enzovoort] verbonden aan', of 'x is werkzaam op de afdeling Volkskunde van het PJMI', of ook wel: 'als cultuurhistoricus heeft x speciale belangstelling voor volkscultuur'.

Ik weet ook hoe nog grotere omtrekkende bewegingen rond volkskunde worden gemaakt als op recepties, in de trein of in familiekring aan buitenstaanders moet worden uitgelegd waarmee het dagelijkse brood wordt verdiend. Ook de zelfverzekerde oproep om de benaming volkskunde en volkskundige als een soort geuzennaam te voeren, wordt bij mijn weten niet of nauwelijks in de praktijk gebracht.

Dat heeft uiteraard alles te maken met de al herhaaldelijk aangeduide zeer bescheiden, armoedige academische worteling van het vak in ons land en het feit dat alle volkskundigen hun opleiding ontvingen in een van de cultuurwetenschappen en dat, overigens met alle vruchten en contacten van dien, de betreffende onderzoekers geworteld blijven in die betreffende vaktraditie en netwerken. Maar ik weet zeker dat er meer aan de hand is dan een soort dubbelleven dat je als volkskundige in Nederland nu eenmaal gedoemd bent te leiden. Ook is er meer in het spel dan bescheidenheid en eerbied voor de vele 'crypto-etnologen' die overal op Nederlandse universiteiten te vinden zijn. Men neemt bewust of onbewust afstand van dat ongrijpbare scala van associaties en gevoelens dat via 'volkskunde' wordt opgeroepen.

Het dossier over de naamgeving van het vak is omvangrijk, ook voor ons taalgebied. Ik kan voor ontstaan en gebruik van de termen 'volkskunde', 'folklore', 'etnologie' verwijzen naar vooral artikelen van De Meyer¹⁹, Roukens²⁰ en J. Dias²¹. Een uitgebreid excursus laat ik hier achterwege.

In de elders in deze bundel opgenomen notities over de eigenheid van het vak stelde ik voor om 'etnologie', en meer in het bijzonder 'Europese etnologie', naar voren te schuiven, met als overgangperiode vanaf heden een soort dubbelgebruik van volkskunde en Europese etnologie.

Ik bepleit dat om een reeks van redenen. Allereerst omdat aldus allerlei vage, aan gevoelens en indrukken verbonden, connotaties vermeden kunnen worden. Voorts kan met deze term een duidelijk onderscheid gemaakt worden ten opzicht van het volksculturele object. Ook wordt als vanzelf het Europese perspectief ingebracht, en wordt aangesloten bij een brede wetenschappelijke traditie, die bovendien een element inbrengt dat in onze Nederlandse traditie tot op heden onderbelicht is gebleven, namelijk de meer sociaalwetenschappelijke en minder primair historiserende lijn in de vakbeoefening. Daarbij treedt tenslotte bovendien het diachrone en comparatieve aspect op de voorgrond.

Onder die vlag acht ik nu de tijd rijp voor een bredere academische worteling, daarmee zeker ook doelend op leerstoelen en opleiding. Over dit onderwerp wil ik een paar opmerkingen maken.

Initiatieven hiertoe zouden aan dienen te sluiten bij de al eerder genoemde en bepleite open, multidisciplinaire vakontwikkelingen, bij wetenschappelijke interesses, en zouden dus op landelijk en Europees niveau mede gedragen moeten worden door partners op dat niveau. Dit eerder dan aan te sluiten bij regionale initiatieven. Het zouden ook algemene initiatieven moeten zijn waarbij heel de canon in beeld komt en niet specifieke deelgebieden. Het oprichten van leerstoelen blijft overigens een hachelijke zaak, niet alleen door de al vaker genoemde band die er altijd blijft bestaan met de maatschappelijke belangstelling voor volkskundige thema's, niet alleen door de mijns inziens noodzakelijke afstemming en coördinatie ten opzichte van het zwaartepunt van het volkskundig onderzoek in ons land binnen het P.J. Meertens-Instituut, maar vooral ook door het praktische feit dat er immers altijd een niet onaanzienlijk gewicht op het persoonlijke element zal komen te rusten in de zin dat de keuze voor de leerstoelhouder het gezicht van het vak bepaalt voor een reeks van jaren.

Overigens zou men zich niet blind moeten staren op leerstoelen, maar ook andere kansen moeten grijpen, bijvoorbeeld door aan te haken bij grootschalige cultuurwetenschappelijke onderzoeksprogramma's, bij netwerken en onderzoekscholen en -instituten. Ook denk ik aan initiatieven voor volkskundige opleidingen en cursussen waarbij ik expliciet de musemwereid zou willen betrekken.

4.3 Het disciplinair axioma en het (ideologie-)kritisch perspectief

Fundamenteel voor elke plaatsbepaling en elk toekomstig initiatief is de visie op de eigen identiteit. Waaruit bestaat nu de onvervreembare kern van de volkskundige discipline? Elders in deze bundel trachtte ik de identiteit via de volkskundige vierlag van object, methodenpluraliteit, heuristiek en vaktraditie aan te geven: die vormen in mijn opinie samen de eigenheid van de discipline: daar is het disciplinair axioma te vinden.

In deze plaatsbepaling wil ik één element nog nader uitwerken dat ik niet zo expliciet in die notitie verwoordde, een element dat ten nauwste samenhangt met het hier al veelvuldig genoemde delikate samenspel van vak en object en dat ik zou willen aanduiden als het '(ideologie)kritische perspectief'.

Uitgangspunt is dat elke reflectie over eigen aard van een wetenschappelijke discipline zich steeds rekenschap dient te geven van op zijn minst drie referentiekaders.

Allereerst is er de eigen traditie, het persoonlijk en maatschappelijk kader, de eigen historische situering qua plaats, sociale klasse, tijd. Voorts de wetenschaps-traditie waarin men staat, die bijvoorbeeld mede wordt bepaald door methoden waarmee gewerkt wordt, maar door evenzovele ideologische bepaaldheden. Tenslotte is er de traditie van het object dat wordt bestudeerd: die voert ook weer soms vreemde, eigen ideologisch bepaalde contexten mee waarvan men rekenschap moet afleggen.

Dit ideologiekritisch perspectief behoort ook tot die onvervreembare kern, het eigene van het vak. Zo'n reflectie geeft in samenspel met de al genoemde volkskundige vierslag de betreffende onderzoeker mede identiteit, geeft focus aan zijn werken, demarkatie ook ten opzichte van anderen. Misschien wint dit kritisch discours aan belang juist door het *sui generis*-aspect van ons object: de volkscultuur.

Ook daarover, over volkscultuur nog een enkele opmerking.

4.4 Nogmaals het volkskundig object: volkscultuur

Het is de taak van de Europese etnologie op zoek te gaan naar verschillende culturele symboollagen, naar de symboliek van de cultuur, naar dat wat Niedermüller onlangs 'symbolische mechanismen' noemde.²² Als het nu gaat om de actuele belangstelling voor volksculturele thema's kan bijvoorbeeld blijken hoe de symboliek en het gebruik daarvan eerder vervat liggen in adjectieven dan in de categorie volkscultuur zelf: ik denk dan aan 'oud', 'archaisch', 'traditioneel', 'oorspronkelijk', 'mooi', 'gemeenschappelijk', 'eigen'. Hier zie ik de contouren van omgaan met het verleden en omgaan met schoonheid oplichten als bepalende contexten voor een analyse.

Het genoemde kritische perspectief doet ons voorts oog hebben voor het belangrijke feit dat ons object eigenlijk altijd wordt geconstrueerd, er is steeds sprake van een beeld van volkscultuur. Daarmee raken we dan tevens een van de grote problemen van ook actuele volkskunde-beoefening: de maatschappij, om het maar zo te zeggen, maakt doorgaans dat onderscheid niet tussen volkscultuur en beeld van de volkscultuur, terwijl het juist in die onbereflecteerde dagelijkse omgang met volkscultuur toch vaak in essentie om een ideaal gaat, een visioen waarbij met name associatieve elementen van culturele musealisering en esthetisering een rol spelen. Konrad Köstlin omschreef onlangs volkscultuur plastisch als 'het huis van gedachten die zich voeden met visioenen van het verleden'.²³ Terecht spreekt Barbara Kirshenblatt-Gimblatt in de eerder genoemde plaatsbepaling van de Amerikaanse etnologie enerzijds over de '*aesthetic recasting*' van de volkskundige discipline en anderzijds over volkscultuur als '*aesthetics of everyday life*'.²⁴

Bovendien is dat beeld van de volkscultuur maar al te vaak ontworpen of op zijn minst mede bepaald door de volkskunde zelf. Het zou interessant zijn na te gaan hoe volkscultuur en volkskunde thans in Nederland functioneren. Aan wie worden wellicht welke identiteiten verschaft. In wat voor een context gebeurt dat?

Hier zouden volkskundige projecten zich op kunnen richten via concrete empirische studies nu en in de toekomst, daar is het volkskundige front.

5 Slot: diagnose van de huidige positie van volkskunde in Nederland

In mijn ogen heeft de Nederlandse volkskunde nu alle kans zich zelfverzekerd te presenteren als een wetenschappelijke discipline. Achterstanden op terreinen van zelfreflectie, theorievorming lijken voor een belangrijk deel weggewerkt. De tijd lijkt rijp voor handboekprojecten, lexica, historiografie, niet als vlucht van het front, maar juist als weg er naar toe. De tijd lijkt met name ook rijp voor een nieuwe academische en ook maatschappelijke positionering van het vak in Nederland.

Samengevat: de Nederlandse volkskunde heeft nu alle kans zich te presenteren als een open discipline, open voor een sociaalwetenschappelijk gerichte benadering, open voor allerlei aanzetten en vernieuwingen op gebied van thema's, theorieën en vooral methoden, open ook naar andere disciplines, en open naar de maatschappij.

Summary

Interests Compared: A Reassessment of the Place of Dutch Folklore

This article is an exercise to determine the place of current Dutch folklore studies. Relevant coordinates are extracted by means of comparison. The following issues are examined: (1) the appreciation of the history of one's own discipline and of folk culture, (2) some past and present, foreign and domestic contexts. These in turn serve as the basis for (3) an analysis of the situation.

1. The historiographical interest appears to be part of a much broader process that transcends the borders of both Dutch and European ethnology. One wonders whether this historiographical interest is a sign of crisis and stagnation. Another interest, only briefly discussed here, is related to the so-called folk-cultural past and present. This can be subjected to numerous critical questions. The interplay between the interpretation of the aforementioned interest in the history of folklore and that of folk culture is crucial for a responsible positioning of the discipline.

2. For an evaluation and an interpretation of both interests, once again through comparison, two earlier analyses of the place and objectives of Dutch folklore are cited (a report from 1974 and Voskuil's 1984 study, 'Portrait of a Discipline'). Following this, attention is focused on the current place of folklore in Germany and Great Britain (i.e. Scotland and England).

3. A synthesis based on this comparative analysis is attempted by briefly examining the following subjects: the phased development of the discipline, particularly in a European perspective; the accompanying interest in nomenclature and curriculum, and the institutional place of the discipline; reflections on theory, methodology and themes, reflections implicitly or explicitly circling around the identity of the discipline, including its social legitimisation; and in connection with all of these aspects: reflections on the interest in folk culture.

The author concludes that the study of Dutch folklore now has ample opportunity for presenting itself as an open discipline, one open to a social-scholarly oriented approach, open to renewal of its themes, theories and primarily its methodology, open also to other disciplines and, finally, open to society.

* Deze bijdrage is een enigszins omgewerkte en geannoteerde versie van het slotreferaat op het symposium 'Geschiedenis van de volkskunde. Momenten uit de geschiedenis van een discipline' dat op 10 december 1993 te Amsterdam werd gehouden. Voor de gebruikte literatuur zij ook verwezen naar de literatuurlijst bij de in deze bundel opgenomen bijdrage over de disciplinaire eigenheid van het vak volkskunde (vgl. pp. 240-243).

1. Stephen Jay Gould, 'Jurassic Park - het echte beest was beter', *Vrij Nederland* 4 september 1993, 34-38; het essay verscheen oorspronkelijk in *The New York Review of Books*.
2. Het betreft hier een grootschalig Duits project vanuit Würzburg onder coördinatie van Dr. H. Alzheimer.
3. Vgl. bijv. voor Finland: M. Räsänen (ed.), *Pioneers. The history of Finnish Ethnology* (Helsinki 1992).
4. Vgl. Th.K. Schippers, *L'Ethnologie de l'Europe, L'Europe de l'Ethnologie. Rapport de mission 1990-1991* (Mission du Patrimoine Ethnologique Ministère de la Culture et des Grands Travaux, Centre d'Ethnologie Méditerranéenne; Aix-en-Provence 1991); Id., 'Regards ethnologiques sur l'Europe', *Terrain* 17 (octobre) (1991) 146-152; A. Fenton, 'Institutionengeschichte der Europäischen Ethnologie in Schottland', *Österreichische Zeitschrift für Volkskunde* XLVII/96 (1993) 17-25; Id., 'Folklore and ethnology: past, present and future in British universities (Katharine Briggs Memorial Lecture, The Folklore Society, London 10 Nov. 1992)', *Folklore* 104 (1993) 4-12.
5. 'Rapport van de Volkskundecommissie van de KNAW over de situatie van het volkskundig onderzoek in Nederland, in vergelijking met het buitenland, ten behoeve van de Historisch-Wetenschappelijke Commissie', *Volkskunde* 75 (1974) 15-22.
6. Vgl. 'Rapport', 17.
7. Vgl. 'Redactioneel statement', *Volkskundig Bulletin* 1 (1975) 1-3.
8. J.J. Voskuil, 'Geschiedenis van de volkskunde in Nederland. Portret van een discipline', *Volkskundig Bulletin* 10,1 (1984) 50-63; vgl. Id., 'The history of folklore studies in The Netherlands. Portrait of a discipline', *Nord Nytt* 21 (1984) 89-97.
9. J. Voskuil, 'Geschiedenis', 51.
10. J. Voskuil, 'Geschiedenis', 52.
11. W. Brückner, 'Warum eine Baisse der Volkskunde?', *Bayerische Blätter für Volkskunde* 20,2 (1993) 84-98; zie ook Brückner's uitspraken in hetzelfde tijdschrift: 19 (1992) 193-196.
12. Reactie van Bausinger: H. Bausinger, 'Übersehen beim Überfliegen. Nachträge aus der Froschperspektive zu Wolfgang Brückners 'Baisse der Volkskunde'', *Bayerische Blätter für Volkskunde* 20,3 (1993) 131-138.
13. Vgl. H. Gerndt, 'Theoretische Konzepte der Europäischen Ethnologie', *Bayerisches Jahrbuch für Volkskunde* (1992) 183-191 en de reactie van G. Wiegmann: 'Was sollen volkskundliche Theorien leisten?', *Bayerisches Jahrbuch für Volkskunde* (1993) 119-128.
14. Bij de radicale heroriëntering van de Duitse volkskunde, ingezet vanaf ca. 1969 vanuit Tübingen, neemt de zogenoemde resolutie van Falkenstein een belangrijke, haast symbolische plaats in. In de Heimvolkshochschule in Falkenstein (Taunus) vond van 21 tot 26 september 1970 een werkbijeenkomst plaats over de positie van de (Duitse) volkskunde (thema: Volkskunde in Deutschland. Begriffe, Probleme, Tendenzen. Diskussion zur Standortbestimmung). Vgl. W. Brückner (Hg.), *Falkensteiner Protokolle*, Frankfurt a. M. 1971; vgl. ook: 'Wahmbecker Resolution' (1989), in: *Zeitschrift für Volkskunde* 86 (1990) 161-163; Chr. Stadelmann, E. Stauffer-Wierl (Hg.), *Die Volkskunde als Wissenschaft? Zweite und letzte studentische Volkskundetagung - erste studentische kulturwissenschaftliche Tagung* (Mitteilungen aus dem Institut für Volkskunde der Universität Wien, 5; Wien 1992)
15. Vgl. O. Löfgren, 'The danger of knowing what you are looking for. On routinizing research', *Ethnologia Scandinavica* 20 (1990) 3-15.
16. B. Kirshenblatt-Gimblett, 'Mistaken dichotomies', *Journal of American Folklore* 101, 400 (1988) 140-155. Zie ook: J.W. Cole, R. Paynter, G.F. Reid, 'Gegenwärtige Tendenzen in der amerikanischen Kulturanthropologie', *Österreichische Zeitschrift für Volkskunde* XLVII/96 (1993) 27-43.
17. A. Fenton, 'Institutionengeschichte' en Id., 'Folklore and ethnology'.

18. Vgl. G. Wiegmann, M. Zender, G. Heilfurth, *Volkskunde. Eine Einführung* (Grundlagen der Germanistik, 12; Berlin 1977).
19. M. de Meyer, 'De woorden Folklore en Volkskunde en hun geschiedenis', *Volkskunde* 46 [N.R. 4] (1944/1945) 265-271.
20. W. Roukens, 'Volkskunde en Folklore. Een naam een gevaar?', *Bijdragen en Mededelingen van het Rijksmuseum voor volkskunde 'Het Nederlands Openluchtmuseum'* 20,1 (1955) 2-9.
21. J. Dias, 'The quintessence of the problem: nomenclature and subjectmatter of folklore', *Actes du congrès international d'ethnologie régionale Arnhem 1955* (Arnhem 1956), 1-14.
22. P. Niedermüller, 'Die Volkskultur und die Symbolisierung der Gesellschaft: Der Mythos der Nationalkultur in Mitteleuropa', *Tübinger Korrespondenzblatt* 40 (1991) 27-43.
23. K. Köstlin, 'Der Begriff Volkskultur und seine vielfältige Verwendung', in: *Münchner Streitgespräche zur Volkskultur* (München 1990) 13.
24. B. Kirshenblatt-Gimblett, 'Mistaken dichotomies', 145.